

3 pav. Žiastos keramikos šukės iš Nosaičių piliakalnio aplinkos. T. Rimkaus nuotr.

Fig. 3. The sherds of hand thrown pottery with smooth surfaces from the vicinity of Nosaičiai hillfort.

ties iškilusiu viduriu. Šlaitai statūs, apie 8 m aukščio. Pats piliakalnis ir jo aplinka iki šiol netyrinėta. 2014 m. vasario 23 d. straipsnio autoriui lankantis Nosaičių piliakalnio aplinkoje, dėmesį atkreipė kraštovaizdyje išsiskirianti smėlio kalvelė, kuri praeityje potencialiai galėjo būti naudota žmonių (2 pav.). Nuo piliakalnio kalvelė nutolusi apie 165 m į ŠR pusę. Kalvelės aikštelė 38x11 dydžio, pailga ŠR–PV kryptimi. Šlaitai nuožulnūs, 2–3,5 m aukščio. Kalvelę supa šlapios pievos. Iš R bei P pusės kalvelę juosia melioruotas upelis Inkstilas. Kalvelės šlaitai ir aikštelė apardyti žvėrelių iškastų urvų. ŠR kalvelės šlaito papėdėje šalia kurmio urvelio aptikta stamboka žiesta keramikos šukė lygiu paviršiumi. Pakapsčius tą patį urvelį aptiktos dar 3 tokios pat keramikos šukės (3 pav.). Dviejų keramikos fragmentų storis siekia 9 mm, kitų dviejų mažesniųjų – 4 mm. Keramikai liesinti naudotos smulkios mineralinės kilmės priemaišos, kurios primena smėlį. Visos keramikos šukės priklauso indo sienelės daliai.

Hand built and hand thrown pottery from the vicinity of Ivangėnai and Nosaičiai Hillforts

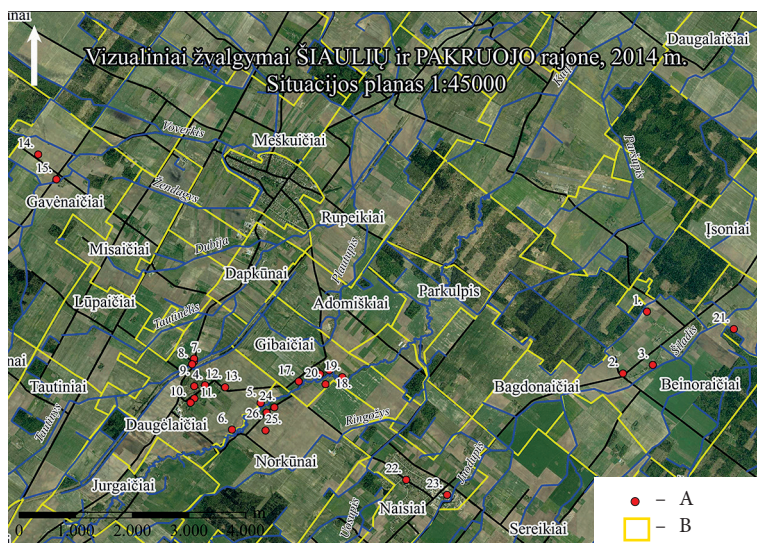
During a February 2014 visit to Ivangėnai and Nosaičiai Hillforts (both in Tauragė District, West Lithuania), hand built and hand thrown pottery was found. Two sherds of hand built pottery with rough surfaces were found at the SW foot of Ivangėnai 1 Hillfort. Both pots sherds contain large quantities of crushed granite temper (Fig. 1). Four sherds of hand thrown pottery with smooth surfaces were found at the NE foot of a hill 165 m to the NE of Nosaičiai hillfort (Fig. 2). The hillfort enclosure is a 38 x 11 m oval oriented NE–SW. The 2–3.5 m high slopes have a gentle gradient. All four sherds contain a fine mineral temper (Fig. 3).

Vykintas Vaitkevičius,
Aistė Kazimieraitytė,
Žilvinas Montvydas

Žvalgymai Šiaulių ir Pakruojo rajonuose

2014 m., bendradarbiaujant su Naisių bendruomene (Šiaulių r., Meškuičių sen.), surengti 7 aplinkinių kaimų (26 vietų) žvalgymai (1 pav.). Jų metu siekta patikslinti turimas ir surinkti naujų žinių apie krašto archeologijos, mitologijos ir istorijos paminklus. Liepos 12 d. Naisių kultūros namuose duris lankytojams atvėrė muziejinė ekspozicija, kurioje pristatomi ir pirmieji archeologinių tyrimų (juose dalyvavo VU ir KU studentai archeologai) rezultatai. Radiniai perduoti į ŠAM.

Akmens ir ankstyvojo metalų laikotarpio paminklų Naisių apylinkėse iki šiol nebuvo

1 pav. Ekspedicijos metu aplankyti kaimai ir žvalgytos vietos: Beinoraičiai: 1) Šaltinis; 2) Didysis akmuo; 3) Akmuo su smailiadugniu dubeniu. Daugėlaičiai: 4) Kapinyas; 5–6) Neįtvirtintos gyvenvietės I–II; 7) Pilkapis; 8) Naujųjų amžių radimvietė; 9) Šaltinis; 10) Akmuo su dubeniu; 11) Monetų lobis; 12) Kaimavietė; 13) Sodybvietė. Gavėnaičiai: 14) Dvarvietė; 15) Akmuo su smailiadugniu dubeniu. Gibaičiai: 16) Geležies amžiaus kapinyas; 17) Kaimavietė I; 18) Viduramžių ir naujųjų amžių kapinyas; 19) Kaimavietė II; 20) Kaimavietė III. Mantaičiai: 21) Akmens ir bronzos amžiaus radimvietė. Naisiai: 22) Naujųjų amžių kapinyas; 23) Akmuo su smailiadugniu dubeniu. Norkūnai: 24) Naujųjų amžių kapinyas; 25) Kaimavietė; 26) Akmuo su smailiadugniu dubeniu. A – žvalgymų objektai; B – kaimų ribos. A. Kazimieraitytės brėž.

Fig. 1. Villages visited during the excursion and the surveyed locations: Beinoraičiai: 1) a spring; 2) a large stone; 3) a stone with conical cup mark; Daugėlaičiai: 4) a cemetery; 5–6) old settlements I–II; 7) a barrow; 8) a Modern Age find spot; 9) a spring; 10) a stone with a cup mark; 11) a coin hoard; 12) a village site; 13) a farmstead site; Gavėnaičiai: 14) a manor site; 15) a stone with a conical cup mark; Gibaičiai: 16) an Iron Age cemetery; 17) village site I; 18) a medieval and Modern Age cemetery; 19) village site II; 20) village site III; Mantaičiai: 21) a Stone and Bronze Age find spot; Naisiai: 22) a Modern Age cemetery; 23) a stone with a conical cup mark; Norkūnai: 24) a Modern Age cemetery; 25) a village site; 26) a stone with a conical cup mark. A – surveyed objects; B – village boundaries.

žinoma. Pavienių senojo geležies amžiaus radinių iš Žemaitijos ir Šiaurės Lietuvos pilkapių Gibaičiuose (Šiaulių r.), Sakališkiuose (Pakruojo r.) saugoma ŠAM; vietovardžių *kapmilžis*, *kačmilžis* ir *milžkapis* paplitimas rodo, kad pilkapių šio krašto dirbamuose laukuose būta daugiau.

1932 (B. Tarvydas) ir 1969 m. (J. Naudužas) buvo tyrinėjamas viduriniojo ir vėlyvojo geležies amžiaus kapinyas Gibaičiuose, 1935 m. (B. Tarvydas) – Daugėlaičiuose (Šiaulių r.). 1991 (J. Stankus), 1993 (B. Salatkienė) ir 2011 m. (M. Mačiulis) tirta XIII–XIV a. medinės pilies vieta ir I tūkst. – II tūkst. pradžios piliakalnio papėdės gyvenvietė Jurgaičiuose (Šiaulių r.). 1999 m. (V. Ostašenkovienė) – viduramžių ka-

pinynas Dapkūnuose (Šiaulių r.). Platesni kaimaviečių, dvarviečių ir istorinių miestelių tyrimai iki šiol nepradėti; tyrinėtojų laukia ir senojo kelio į Rygą ruožas, jungiantis Šiaulius su Meškuičiais. 2011 m. (V. Ostašenkovienė) žvalgomieji tyrimai Naisių dvaro sodyboje žymesnių rezultatų nedavė.

1572 m. Šiaulių valsčius iš LDK valdovų perėjo į Trakų ir Vilniaus vaivados Mikalojaus Kazimiero Radvilos Našlaitėlio rankas. 1589 m. įkurtos Šiaulių karališkosios ekonomijos valdytojai (nuomininkai) daug kartų keitėsi. 1765 m. juo tapo grafas Antanas Tyzenhauzas, su kurio vardu siejama daug kultūrinių ir ūkinių permainių. 1795 m. Šiaulių ekonomija su paveldėjimo teise atiteko grafiui Platonui Zubovui, nuo tada visus ūkio reikalus pasikeisdami tvarkė rusų ir vokiečių kilmės valdytojai.

Žvalgymai rėmėsi archeologinių ekspedicijų dokumentacija, muziejuose saugomų radinių apžiūra. Taip pat susipažinta su pagrindiniais rašytinės istorijos šaltiniais, sakytinės istorijos duomenimis Lietuvos žemės vardyno anketose.

Seniausios detalūs krašto žemėlapiai datuojami XVIII a. pabaiga, tačiau jų tyrimas GIS aplinkoje – sudėtinga užduotis. Atlikta visų kitų kartografijos šaltinių – nuo 1840 iki 1982 m. išspausdintų topografinių žemėlapių analizė.

Žvalgymų sėkmę lėmė ir daugelis vietos gyventojų, kurie geranoriškai dalinosi žiniomis bei prisiminimais, lydėjo paieškose, dovanavo radinius, palaikė bei rėmė ekspedicijos dalyvius.

Beinoraičių (Pakruojo r., Lygumų sen.) šaltinis tryško 230 m į ŠV nuo G. Bubelienės sodybos, buvusioje Švambario (dabar – Sigito Jackaus) žemėje, nedidelėje lomeleje (LKS 94 X 6212947, Y 473733). Į šaltinį įleistas 95 cm skersmens, 1,1 m gylio betoninis žiedas. Melioracijos metu šalia privilkta akmenų. Šiandien

šaltinis apleistas, jo vanduo seniai nenaudojamas. Praeityje minkštas šaltinio vanduo apylinkės gyventojų buvo labai vertinamas. Į Š nuo jo, tiksliau nenustatytoje vietoje, buvo naujųjų laikų kapinyno kalvelė, vadinama Švedų kapais. Tarybinio laikotarpiu ši laidojimo vieta sunaikinta vežant žvyrą.

Didysis akmuo stūkso 27 m į ŠV nuo kelio Naisiai–Pamūšis, buvusioje Aleksieriaus žemėje, ganyklose (LKS 94 X 6211857, Y 473311). Akmuo stambiagrūdis, rausvos spalvos, sutrūkinėjęs, sueižėjęs granitas, matomos jo dalies kraštinių ilgis prie pagrindo: 3,65 m (Š), 5,55 m (P–PR) ir 4,65 m (V); akmuo aukštėja palaipsniui – nuo 0,6 m (PV) iškyla į 1,4 m aukštį (ŠR). Š pusėje, šoninėje plokštumoje, 12 cm nuo žemės yra kiek ištęstas 21x18 cm dydžio, 8–9 cm gylio įdubimas – pėdos žymė.

Prie akmens P kampo pastatytas medinis kryžius su 1990 m. data (autorius Pranas Miežis), pasodintas alyvos krūmas, R pusėje – suoliukas, šalia pasodintas ąžuolas. Už 130 m į ŠV toje pačioje ganykloje yra 3,2x1,85 m dydžio, 1,4 m aukščio antrasis Beinoraičių akmuo be ypatingų žymių (LKS 94 X 6211960, Y 473237).

Akmuo su smailiadugniu dubeniu įmūrytas į Felikso Mikšio sodybos gyvenamojo namo (tai kaimo pradžios mokyklos vieta) pamatų ŠV pusę (LKS 94 X 6212007, Y 473836). Akmuo vidutinio rupumo, raudonos su balkšvomis ir juodomis priemaišomis spalvos, matoma dalis 47–50x95 cm dydžio. Dubuo – apversto kūgio užapvalintu galu formos, 18x17 cm dydžio, 11,5–12 cm gylio, nugludintomis briaunelėmis (2 pav.).

Kaime, giliai žemėje, šiandien pamirštoje vietoje būta ir antrojo *akmens su smailiadugniu dubeniu*.

Daugėlaičių (Šiaulių r., Meškuičių sen.) kapinynas buvo kaimo Š dalyje, vieškelio Jur-

2 pav. Beinoraičių akmuo su smailiadugniu dubeniu.
V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 2. The Beinoraičiai stone with a conical cup mark.

gaičiai–Meškuičiai (senojo Rygos kelio) R pusėje, žvyroduobių vietoje (LKS94 apie X 6211661, Y 465709). 1915 m. žvyrą šioje vietoje geležinkelio statybai pradėjo kasti vokiečiai, 1935 m. archeologinius tyrimus žvyroduobės PR pakraštyje surengė B. Tarvydas. ŠAM saugomo neinventorinto kapinyno situacijos plano ir 3 tyrimų plotų (*tranšėjų*) brėžinys rodo, kad kapinyno

būta vidurinėje žvyroduobių dalyje. Vietos gyventojų atmintyje išliko XX a. II pusėje besiplečiančio žvyro karjero PR pakraštyje stovėjęs kryžius, vieta buvo laikoma senovės kapinėmis.

Tautodailininkas Jonas Vaicekauskas vieškelio Jurgaičiai–Meškuičiai R pusėje, žvyroduobių ŠV pakraštyje, tarp krūmų (LKS94 X 6211736, Y 465546) parodė seną ąžuolinį kryžių, kurį vietos gyventojai taip pat sieja su senovės kapinėmis. Gali būti, kad kalbama apie tas pačias kaimo kapines (*kapelius*) Teodoro Brijūno žemėje, kurios minimos ir VAK dokumentuose (KPD Paveldosaugos biblioteka, f. 1, b. 82, l. 57).

Neįtvirtinta gyvenvietė I plyti 300 m į V nuo tilto per Kulpę kelyje Naisiai – Meškuičiai, kairiajame Kulpės krante, dirbamuose laukuose (iki II Pasaulinio karo – Prano Janulio žemėje) tarp Daugėlaičių ir Norkūnų kaimų. I tūkst. – II tūkst. pradžios neįtvirtintos gyvenvietės kultūrinis sluoksnis juodavo daugiau kaip 3 ha

3 pav. Daugėlaičių senovės gyvenvietė II iš ŠR.
V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 3. Daugėlaičiai unfortified settlement II, as seen from the NE.

plote, jis buvo nuodugniai išžvalgytas, atlikti nedidelės apimties žvalgomieji tyrimai.

Neįtvirtinta gyvenvietė II plyti už 750 m į PV nuo neįtvirtintos gyvenvietės I, tokioje pačioje gamtinėje vietovėje – kairiajame Kulpės krante, R–PR kryptimi nuolaidėjančiame aukštumos šlaite, apie 0,4 ha L. Šateikos dirbamų laukų plote (vidurinėje dalyje – LKS94 X 6210849, Y 466414), į kuri patenka ir aukštos įtampos elektros stulpas (3 pav.).

Apžiūrint gyvenvietės paviršių rastas akmeninis galąstuvas, o dirbamo lauko pakraštyje, akmenų krūsnyje – 62x38 cm dydžio, 12–21 cm aukščio (darbinė plokštuma 49x24 cm dydžio, vidurinėje dalyje – 8 cm gylio) trinamųjų girnų lovy (4 pav.). Dauguma kitų gyvenvietės radinių – išdžiūvę boluojantys gyvulių kaulai (67 vienetai, arba 743 g); kai kurie jų su skėlimo žymėmis. Taip pat rasta lipdytos keramikos šukė, 3 molio tinko gabalėliai (46 g), perdegusių akmenų.

Su viena iš Daugėlaičių neįtvirtintų gyvenviečių sietinas ir J. Vaicekausko saugomas 2012 m. akmenų krūsnyje prie kaimo kryžkelės rastas iš rausvo stambiagrūdžio granito pagamintas 53x39 cm dydžio, 16–18 cm aukščio (darbinė plokštuma 45x32 cm, vidurinėje dalyje – 7 cm gylio) trinamųjų girnų lovy (5 pav.).

Pilkapis yra 26,5 m į V nuo vieškelio Jurgaičiai–Meškuičiai, 25,5 m į Š nuo kelio, atsišakančio į plentą Šiauliai–Ryga, 60 m į Š nuo Tautinio kairiojo kranto, 120 m į Š nuo geležinkelio Šiauliai–Ryga pervažos, 450 m į Š nuo Daugėlaičių kapinyno (LKS94 X 6212118, Y 465740). Tai 14x12,5 m dydžio, 0,8–1 m aukščio, iš Š pusės kiek apardytas smėlio sampilas (6 pav.). ŠV papėdėje kyšo vieno vainiko akmenų viršūnė; V pusėje – sena iš lauko suvežtų akmenų krūsnis.

4 pav. Trinamųjų girnų lovy, rastas prie Daugėlaičių neįtvirtintos gyvenvietės II. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 4. The saddle stone found near Daugėlaičiai unfortified settlement II.

5 pav. Trinamųjų girnų lovy, rastas krūsnyje Daugėlaičių kryžkelėje. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 5. The saddle stone found in a cairn at the Daugėlaičiai crossroads.

Naujųjų amžių radimvietė. 1949 m. topografiniame žemėlapyje (M 1: 25 000) vieškelio Jurgaičiai–Meškuičiai V pusėje, 20,5 m į P nuo Tautinio dešiniojo kranto, 125 m į Š nuo atraminio elektros linijos stulpo prie geležinkelio Šiauliai–Ryga yra pažymėtas ovalo formos 1,7 m aukščio sampilas (LKS94 X 6212018, Y 465706). Apžiūrint šią vietą nustatyta, kad tai netaisyklingas 9,5x9 m dydžio, 50–70 cm aukščio purios, juodos žemės kaupas; jo P dalis apardyta

6 pav. Daugėlaičių pilkapis iš P. A. Petrauskienės nuotr.
Fig. 6. Daugėlaičiai barrow, as seen from the S.

7 pav. Akmuo su dubeniu J. Vaitkevičiaus gyvenamojo
namo kertėje iš PV. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 7. A stone with a conical cup mark in the corner
of the home of J. Vaitkevičius, as seen from the SW.

lauko kelio, elektros linijos stulpo ir geležinkelio pylimo. Kurmiarausiuose pastebėta plytų duženų, angliukų, rasta puodų ir lėkščių šukių, kurios rodo, kad istoriniais laikais (remiantis kartografija, ne vėliau kaip XIX a. I pusėje) čia būta pastato. Neatmestina, kad šis žemių kaupas yra kitados atstumtas iš netoliese buvusio pastato vietos.

Šaltinis (tarmiškai Šaltenis) trykšta į V nuo tilto per Tautinį kelyje Daugėlaičiai–Meškuičiai, į Š nuo geležinkelio Šiauliai–Joniškis pervažos, kanalu tekančio Tautinio dešiniajame krante, 1,9x1,65 m dydžio (pailgas Š–P kryptimi), 1,05–1,15 m gylio duburėlyje (LKS94 X 6212063, Y 465737). Trumputis pratakas jungia šaltinį su Tautiniu, čia įleistas senas betoninis vamzdelis, ant kurio atsistojus patogu semti vandenį. 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketoje teigiama, kad šaltinis niekada neužšąla.

Konstantinas Jurgaitis (77 m., kilęs iš Vanaų kaimo (Joniškio r.), nuo 1959 m. gyvena Daugėlaičiuose) pasakoja, kad šaltinio vanduo

esąs sveikas. Tą patvirtina Anelė Medžiavė-prienė (78 m., kilusi iš Poškiečių kaimo (Pakruojo r.)): „Vilimas Vincas, senukas, eidavo rytais praustis prie to šaltinio. Sakydavo sveiks vanduo, už tai aš ilgai gyvensiu. Devyniasdešimt kelių mirė, šimto netraukė“.

Valant lapus iš šaltinio duburio rasta skaidraus baltos stiklainio šukė. Šiaulių visuomenės sveikatos centre ištyrus vandenį buvo nustatyta, jog šiandien jis užterštas cheminėmis medžiagomis.

Akmuo su dubeniu yra J. Vaicekauskui priklausančio gyvenamojo namo pamatų P kampe (LKS94 X 6211340, Y 465677). Akmuo vidutinio rupumo, raudonos su juosvomis priemaišomis spalvos granitas. Šonai apskaldyti 1,3 cm skersmens geležiniu kalnu. Matoma akmens dalis – 94x73 cm dydžio, 55 cm aukščio; dubuo – tiksliai kertėje (7 pav.). Pjūvyje jis dubenėlio formos, 17,5 cm skersmens, 8–10 cm gylio.

Monetų lobis rastas 2012 m. balandžio mėnesį Daugėlaičių kaimo vidurinėje dalyje traktoriui stumdant žemės paviršių ir ruošiantis kasti kūdrą (apie LKS94 X 6211416, Y 465745). Monetos buvo paslėptos moliniame puode ar puodynėje, remiantis pasakojimais, vienodos, šimtas ar daugiau. Šiandien radimvietėje telkšo kūdra. Ekspedicija gavo 3 pažaliavusias lobio monetas (dydis atitinka Rygos šilingų) ir 3,2x 3 cm dydžio, 8 mm storio redukciniame aplinkoje išdegtu puode šukę, prie kurios, sprendžiant iš nedidelės žalios žymės, buvo prilipusi viena iš monetų. Į J. Vaicekausko rankas pateko dar 3 šio lobio monetos: du 1600 m. ir vienas 1601 m. nukaltas Rygos šilingas (8 pav.).

Gavėnaičių (Šiaulių r., Meškuičių sen.) dvarvietė yra į ŠV nuo kaimo kryžkelės, kelio į Medenų mišką ŠR pusėje, dirvonuojančiame lauke (vidurinėje dalyje apie LKS94 X 6215747,

8 pav. Rygos šilingai iš Daugėlaičių lobio (aversas). V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 8. Rīga shillings from the Daugėlaičiai hoard (obverse).

9 pav. Žiedai iš Gavėnaičių dvarvietės. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 9. Rings from the Gavėnaičiai manor site.

10 pav. Spaudas iš Gavėnaičių dvarvietės. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 10. A stamp from the Gavėnaičiai manor site.

Y 462946). 1840 m. topografiniame žemėlapyje (M 1:126 000) už 300 m į PR nuo šios vietos, Voverkio dešiniajame krante pažymėta Gavėnaičių palivarko sodyba.

Į J. Vaicekausko rankas patekė iš šios vietos kilę XVII a. žalvariniai žiedai: juostinis praplaita priekine dalimi, puošnaus signetinio žiedo dalis (9 pav.), taip pat spaudas (10 pav.). Žinomos ir 3 čia rastos XVII–XVIII a. monetos: 1695 m. Liublino kalyklos 3 grašiai (Lenkija.

11 pav. Gavėnaičių akmuo su smailiadugniu dubeniu.
V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 11. The Gavėnaičiai stone with a conical cup mark.

Zigmantas III Vaza), 1696 m. 1 erė (Švedija. Karolis XI), 1764/1765 m. 3 grašiai (Kuršo kunigaikštystė, Ernestas Johanas). Ekspedicijos metu apžiūrint dirvos paviršių rastos kelios žistos keramikos šukės.

Akmuo su smailiadugniu dubeniu yra įmūrytas į Naryškino palivarko tvarto PV sieną vartų kairėje pusėje, prie žemės (LKS 94 X 6215280, Y 463311). Akmuo smulkiagrūdis, melsvos su juosvomis priemaišomis spalvos, apskaldytas, matoma dalis – 54x46 cm dydžio. Dubuo apversto kūgio formos, užapvalintu galu, 18x16 cm dydžio (kraštas aptrupėjęs), 8,5 cm gylio (11 pav.).

Gibaičiai (Šiaulių r., Meškuičių sen.). XX a. I pusės istorijos šaltiniai ir VAK dokumentai kalba apie tris Gibaičių kaimo vietas, kuriose rasta žmonių kaulų ir archeologinių radinių: „bendrą kaimo žvyryną“, kurio vietoje 1927 m. buvo suformuotas 1,1 ha sklypas; Antano Pikelio žemę kairiajame Kulpės krante, į PV nuo žvyryno ir kalvą Petro Janulio žemėje kairiajame Kulpės krante, į R nuo žvyryno. Ilgainiui tyrė-

jai ir paveldosaugininkai žinias apie šias vietas supainiojo.

Geležies amžiaus kapinynas buvo kaimo PR dalyje, Kulpės kairiajame krante, A. Pikelio žemėje (vidurinėje dalyje – LKS 94 X 6211904, Y 467996). XX a. 4 dešimtmečio dokumentuose rašoma: „Kalvelė formos jokios nebeturi... mažas pakilimas, žvyrynas... Pikelio kalnas“ (*KPD Paveldosaugos biblioteka*, f. 1, b. 82, l. 76, 85).

1932 m. A. Pikelio sodybos prieigose ŠAM surengė archeologinius kasinėjimus, kuriems vadovavo B. Tarvydas (plačiau žr.: *Šiaulių metraštis*, 1933, nr. 4, p. 7). Muziejaus Fotografijos skyriuje saugomi ekspedicijos nuotraukų negatyvai, Archeologijos skyriuje – neinventorinti tyrimų brėžiniai. Tyrimų plotų plano analizė parodė, kad 20x1 m ir 20x2 m dydžio plotai (*transšėjos*) I–VII buvo ištirti žvyrduobių vidurinėje dalyje. Į R–ŠR nuo A. Pikelio klojimo rastos dviejų ar trijų pilkapių vainikų liekanos, kitur – griautinių viduriniojo geležies amžiaus kapų. Muziejaus kartotekoje iš viso nupiešti ir aprašyti 134 archeologiniai radiniai iš 1932 m. tyrinėjimų, tačiau kartotekos ir B. Tarvydo publikacijos duomenys nesutampa.

1935 m. Gibaičių kapinyno savininku tapo Alfonsas Goštautas, vyko susirašinėjimas dėl kapinyno apsaugos, teritorijos nustatymo ir tolesnių tyrimų. Nors pokyčių nebuvo pasiekta, tačiau ir žvyryno plotas, remiantis 1949 m. topografiniu žemėlapiu M 1: 25 000, dar nebuvo išaugęs. Tai įvyko kolūkių plėtros metais.

1968 m. Gibaičius aplankė Adolfo Tautavičiaus vadovaujama žvalgomoji ekspedicija. Jos ataskaitoje kalbama, kad keletą metų iš kapinyno teritorijos vežamas žvyras, žvyrduobės pakraščiuose mėtos žmonių kaulai. Apgailėstaujant konstatuota, kad kapinynas sunaikintas (*LIIR*, f. 1, nr. 258, p. 87). Tačiau 1969 m. karjero darbų vykdytojas į ŠAM dar atvežė platųjį kovos

peilį ir antkaklę, J. Naudužas nuvyko į vietą ir karjero pakraščiuose rado žmonių kaulų bei įmovinį ietigalį. Nutarta atlikti tyrinėjimus, nustatyti kapinyno ribas. Tais pačiais metais Gibaičiuose buvo ištirti 3 plotai (iš viso 80 m²), kurių tikslios vietos šiandien neįmanoma nustatyti (LIIR, f. 1, nr. 278, p. 1–3).

J. Naudužas aptiko vieną kapą bei žmonių kaulų iš suardytų kapų ir padarė išvadą, kad „senkapis yra iš esmės sunaikintas“. Žvyro kasėjai iš kapinyno vietos toliau vežė žmonių kaulus ir įvairius radinius. Pavyzdžiui, LNM saugomos trys 1982 m. Gibaičiuose rastos juostinės apyrankės, būdingos senajam geležies amžiui, ir puošni pasaginė segė gyvuliniais galais, datuojama XV a. (LNM AR 612:1–4).

Pabrėžtina, kad Gibaičių kapinyno, buvusio A. Pikelio, vėliau A. Goštauto žemėje, dalis – kalva, kurioje B. Tarvydas ištyrė plotą VIII ir rado akmenimis apkrautą griautinį kapą su moliniu puodeliu prie mirusiojo galvos bei du suardytus kapus (viename jų – pentiną), yra likusi nenukasta. Šiandien tai 40x30 m dydžio nežymiai Š–P kryptimi pailga kalva dirbamų

laukų pakraštyje, Kulpės kairiajame krante, už 60 m į V nuo žvyroduobių pakraščio (12 pav.). Kalvos viršus nelygus, kitados iškasinėtas duobėmis (ŠV–PR kryptimi orientuota perkasa tirta R pusėje). XX a. II pusėje nežinomomis aplinkybėmis čia pastatyta iš gipso ar betono išlieta elnio skulptūra.

Viduramžių ir naujųjų amžių kapinynas. Iki šių dienų išliko ne tik Gibaičių geležies amžiaus kapinyno P, bet ir viduramžių – naujųjų laikų kapinyno R dalis. Tai P. Janulio žemėje buvusios smėlio kalvos dalis. VAK dokumentuose sakoma, kad šis laidojimo paminklas buvo apie 200 m į R nuo bendro kaimo žvyryno, nuo seno čia stovėjo du kryžiai, prie kurių per Šeštines buvo einama melstis (KPD Paveldosaugos biblioteka, f. 1, b. 82, l. 88). Ši vieta gali būti susijusi su istorinių laikų kapais, nuo seno ardomais Gibaičių kaimo žvyryno ir 1932 m. ekspedicijos plote IX – A. Pikelio žemės R kampe –

12 pav. Išlikusi Gibaičių geležies amžiaus kapinyno dalis iš ŠV. Ž. Montvydo nuotr.

Fig. 12. The surviving part of the Gibaičiai Iron Age cemetery, as seen from the NW.

13 pav. Išlikusi Gibaičių viduramžių ir naujųjų amžių kapinyno dalis iš ŠR. Ž. Montvydo nuotr.

Fig. 13. The surviving part of the Gibaičiai Medieval and Modern Age cemetery, as seen from the NE.

raistais 6 griautiniais kapais su karstų liekanomis (viena iš jų aptikti gintaro karoliai; *Šiaulių metraštis*, 1933, nr. 4, p. 9, 12). Tačiau šiandien galima tik spėti, ar poros šimtų metrų atstumas skyrė du atskirus naujųjų amžių laidojimo paminklus, ar tai buvo vieno kapinyno dalys.

Žvyrduobių R pakraštyje, Kulpės kairiajame krante, už 80 m į R nuo Aldonos Janulytės-Matulienės sodybos išlikusi (LKS94 X 6211907, Y 468137) 22,5x19 m dydžio, 1,5–2 m aukščio (13 pav.) smėlio kalva; jos š papėdėje ne pirminėje vietoje stovi antkapinis kryžius. Kalvos PV šlaite – netaisyklinga 1,1x0,9 m dydžio, apie 0,4 m gylio duobė, čia rasta smulkių kaulų gabalėlių, kaukolės dalis ir du pirštakauliai; taip pat žistos keramikos šukė, smulkus angliukas.

J. Vaicekausko senienų rinkinyje yra kitados šios kalvos aplinkoje rastos apskrita ir širdelės formos sagtelės (14 pav.), juostinis žiede-

lis, karsto vinių, taip pat kryžinio smeigtuko galvutės dalis ir pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio Kauno muitinės plomba.

Kaimavietė. Gibaičiuose ieškant senovės gyvenvietės pėdsakų apžiūrėtas dešiniajame Kulpės krante esančio maždaug 14 ha ploto dirbamo lauko paviršius (vidurinėje dalyje – LKS94 X 6211621, Y 467987). Iš viso rastos 44 keramikos šukės: viena lipdyta grublėtu paviršiumi, likusios – žistos glazūruotos ir negla-

0 ————— 1 cm

14 pav. Sagtelės iš Gibaičių viduramžių ir naujųjų amžių kapinyno. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 14. Small buckles from the Gibaičiai Medieval and Modern Age cemetery.

zūruotos. Taip pat aptikti du molio tinko gabalėliai (vienas šalimais lipdytos keramikos šukės, antrasis – už 180 m į P).

Mantaičių (Pakruojo r., Lygumų sen.) *akmens ir bronzos amžiaus radimvietė* yra apie 580 m į PR nuo vieškelio Naisiai–Pamūšis, apie 200 m į PR nuo tiltelio per Šiladį, lauko kelyje, atsišakojančiame iš minėto vieškelio, dirbamame lauke (LKS94 X 6212639, Y 475268). Kultivuodamas jį XX a. 6 dešimtmetyje Vladas Dovydaitis rado 35x23 cm, 3,2–4,2 cm storio raudono smulkiagrūdžio akmens plokštę – gludrinimo akmenį. Viena jo plokštuma nuo lygumo žvilga, gludrinimo žymės išilgai akmens, kitoje plokštumoje – gludrinimo žymių ratas su neliestu, todėl iškilusiu viduriu. Genovaitė Dovydaitytė-Bubelienė (70 m., gimusi Beinoraičių kaime) maloniai perdavė šį retą radinį muziejui (15 pav.). Pasak pateikėjos, apie 2010 m. velionis jos vyras Vytautas Bubelis, rinkdamas akmenis tame pačiame lauke, rado akmeninį kirvelį su skyle kotui.

Naisių (Šiaulių r., Meškuičių sen.) *naujųjų amžių kapinynas* buvo gyvenvietės vidurinėje dalyje, ant ŠV–PR kryptimi pailgos apie 1–1,5 m aukščio kalvos nuolaidžiais šlaiteliais (vidurinėje dalyje – LKS 94 X 6209980, Y 469485). Šią vietą į dvi dalis dalija Meškuičių kelias, vadinamas Z. Gėlės gatve.

Daugelis vyresnės kartos vietos gyventojų mini faktą, kad XX a. II pusėje kasant smėlį Meškuičių kelio ŠR pusėje, buvo randama žmonių kaulų ir kitokių radinių (kareiviškos atributikos); atrodo, tarp jų buvo senovinė diržo sagtis. Istoriniai duomenys leidžia teigti, kad šioje vietoje buvo Valakų reformos metu įkurto Dimaičių arba Pauosupio kaimo kapinės. 1949 m. topografiniame žemėlapyje (M 1: 25 000) šalia žvyroduobių, kelio į Meškuičius Š pusėje dar pažymėtas memorialinis paminklas.

15 pav. Genovaitė Bubelienė iš Beinoraičių rankose laiko Mantaičiuose rastą gludrinimo akmenį. A. Petrauskienės nuotr.

Fig. 15. Genovaitė Bubelienė from Beinoraičiai holding a grindstone found in Mantaičiai.

16 pav. Akmuo su smailiadugniu dubeniu, įmūrytas į Naisių dvaro rūmų sieną iš V. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 16. A stone with a conical cup mark incorporated into a wall of the Naisiai manor house, as seen from the W.

Pauosupis pirmą kartą paminėtas 1649 m. (*Powoszupie*), nuo 1667 m. istorinių dokumentų vadinamas dviem vardais – Pauosupiu arba Naisiais (*Nayse*, *Naysie*). 1765 m. Šiaulių ekonomijos valdymą perėmęs Antanas Tyzenhau-

17 pav. Norkūnų akmens su smailiadugniu dubeniu skeveldra prie įvažiavimo į Brijūnų sodybą iš P. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Fig. 17. A fragment of a Norkūnai stone with a conical cup mark at the entrance to the Brijūnas farmstead, as seen from the S.

zas ėmėsi naikinti kaimus ir jų vietoje kurti palivarkus (raktus). Pauosupio (Naisių) ir Dimaičių kaimo vietoje buvo įkurtas Naisių palivarkas, vėliau išaugęs į dvarą; Pauosupio gyvenvietojai, remiantis Šiaulių karališkosios ekonomijos archyvaro Mauricijaus Hriškevičiaus duomenimis, buvo iškelti į Adomiškius (*Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 267–3709, l. 21, 133v–134v, 146v).

Akmuo su smailiadugniu dubeniu yra įmūrytas į 1822 m. pastatytą Naisių dvaro rūmų galinę (ŠV) sieną (LKS94 X 6209715, Y 470206). Akmens mūro rūmuose 1894–1912 m. gyveno poetas Zigmas Gaidamavičius-Gėlė, šiandien pastate yra jam skirta muziejinė ekspozicija. Akmuo vidutinio rupumo, rausvos su balkšvomis priemaišomis spalvos, matoma dalis 1,15x0,62 m dydžio. Dubuo pjūvyje pusrutulio formos, kiek patrauktas į kraštą, 21 cm skersmens, 11,5 cm gylio, nugludintomis sienelėmis (16 pav.).

Norkūnų (Šiaulių r., Meškuičių sen.) *naujųjų amžių kapinynas* buvo kaimo Š gale, kelio, vedančio į vieškelį Naisiai–Meškuičiai, PR pusėje, tarp dirbamų laukų (LKS94 apie X 6211257, Y 467157). 1949 m. topografinis žemėlapis (M 1: 25 000) šioje vietoje žymi memorialinį paminklą. Algirdas Stanislovas Brijūnas (82 m., kilęs iš Daugėlaičių kaimo, nuo 1940 m. gyvena Norkūnuose) šioje vietoje prisiminė senus kaimo kapelius – apie 30x20 m dydžio plotelį (*kvadratinis kauburiukas*), apaugusį pušimis, su keliais palinkusiais mediniais kryžiais. Melioracijos metu iš žemės „be pasigailėjimo“ virto žmonių kaulai, kaukolės. Šiandien Valakų reformos metais įkurto Norkūnų kaimo kapinių žymių nėra, dirbamuose laukuose galima įžvelgti nedidelį smėlingą pakilimą, tačiau jo paviršiuje nei kaulų, nei radinių nepastebėta.

Akmuo su smailiadugniu dubeniu XX a. pabaigoje rastas A. Brijūno žemėje renkant akmenis; jis pastatytas prie įvažiavimo į sodybą (LKS 94 X 6211167, Y 467020). Akmens – vidutinio rupumo, mėlynos su balkšvomis priemaišomis spalvos granito – išlikusi tik skeveldra; virš žemės matyti 53x37 cm dydžio, 22 cm aukščio (storio) jo dalis. Dalinai išlikusiame apskaldytame pjūvyje dubuo yra pusrutulio formos, 14,5x13,5 cm dydžio, 4,5 cm gylio (17 pav.).

2014 m. Mūšos baseine, Šiaulių–Pakruojo rajonų paribiuose, Naisių apylinkėse (Šiaulių r., Meškuičių sen.) buvo aplankyti 7 kaimai, iš viso žvalgytos 26 archeologinių, mitologinių ir istorinės vertės požymių turinčios vietos. Jos rodo, kad šiame iki šiol nuosekliai nežvalgytame Šiaurės Lietuvos krašte gausu kultūros paveldo vertybių ir jos pasižymi didele įvairove. Teisinę apsaugą siūloma suteikti Daugėlaičių pilkapiui, Daugėlaičių šaltiniui, išlikusioms Gibaičių geležies amžiaus kapinyno ir viduramžių – naujųjų amžių kapinyno dalims.

Siekiant nustatyti teritorijos ribas ir (arba) kultūrinę vertę, žvalgomouosius tyrimus reikia atlikti: Daugėlaičių neįtvirtintose gyvenvietėse I–II, Daugėlaičių naujųjų amžių radimvietėje, Gavėnaičių dvarvietėje, Gibaičių kaimavietyje III, Mantaicių akmens ir bronzos amžių radimvietėje, Naisių naujųjų amžių kapinyne ir Norkūnų naujųjų amžių kapinyne.

The field surveys in Šiauliai and Pakruojis districts

In 2014, seven villages in the vicinity of Naisiai (Meškuičiai eldership, Šiauliai district) were visited and 26 locations with signs of an archaeological, mythological, or historical value were surveyed (Fig. 1): a Stone and Bronze Age find spot (Fig. 15), Iron Age find spots (Figs. 4, 5) and burial sites (Figs. 6, 12), unfortified settlements (Fig. 3), Medieval and Modern Age cemeteries (Figs. 13, 14), village sites, manor sites (Figs. 9, 10), farmstead sites, and old sacred sites (Figs. 2, 7, 11, 16, 17), hoard site (Fig. 8). It is evident that many valuable cultural heri-

tage properties, which are marked by great diversity, have survived in this North Lithuanian region which has so far not yet been consistently surveyed.

Gintautas Zabiela

Nežinomi įtvirtinimai Vilniuje

Kad ir kaip būtų keista, XXI a. nežinomų archeologijos vertybių iki šiol galima aptikti ir miestų teritorijose. Ir tai nėra vien po žemėmis slypintys objektai. 2014 m. Vilniaus miesto ribose surasti du iki šiol nežinomi senieji įtvirtinimai, gerai matomi žemės paviršiuje.

Gariūnų piliakalnis (Vilnius, Vilkipėdės sen.) (N55°39'22.4"; E25°10'31.9") yra 1,1 km į ŠR nuo Savanorių prospekto, 650 m į PR nuo

1 pav. V. Vaitkevičius fotografuoja Gariūnų piliakalnio pylimus iš PV. G. Zabielos nuotr.

Fig. 1. V. Vaitkevičius photographing the banks of Gariūnai Hillfort from the SW

